

УДК 638.1- 057.86 Боровський: [655.06: 638.1] (677.83-25)"193"

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.01.084>

КНИЖКОВІ ВИДАВНИЧІ ПРОЄКТИ МИХАЙЛА БОРОВСЬКОГО З ЦАРИНИ БДЖІЛЬНИЦТВА (ЛЬВІВ, 1930-ті рр.)

Уляна МОВНА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9763-2455>

докторка історичних наук, провідна наукова співробітниця,

Інститут народознавства НАН України,

відділ історичної етнології,

проспект Свободи, 15, 79000, Львів, Україна,

e-mail: movlana@ukr.net

Ulyana MOVNA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9763-2455>

Doctor of Sciences of History, Leading Researcher
of the Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,

in the Department of Historical Ethnology,

Svobody Avenue 15, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: movlana@ukr.net

BOOK PUBLISHING PROJECTS OF MYKHAYLO BOROVSKY FROM THE FIELD OF BEEKEEPING (LVIV, 1930s)

Стаття продовжує авторський цикл публікацій, присвячених різним аспектам життєвого та творчого шляху відомого українського пасічника, науковця та громадського діяча Михайла Боровського (1891—1989). У ній досліджується його видавнича діяльність у сфері бджільництва упродовж львівського періоду праці, який тривав від 1927 до 1939 р. і виявився напорчуд плідним. У фокусі уваги перебувають лише львівські книжкові видавничі проєкти з царини бджільництва 1930-х рр. (поминаючи видані в позальвівських видавничих осередках пасічницької праці, книжки іншої тематичної (сільськогосподарської) спрямованості, а також публікації пасічницького змісту на сторінках численних часописів та календарів).

Спеціальних досліджень цієї сторони багатогранної творчої діяльності М. Боровського в Україні практично немає, що і визначає *актуальність* цієї розвідки. *Об'єктом* дослідження є власне постать М. Боровського, а *предметом* — його пасічницькі книжкові видавничі проєкти львівського періоду.

У статті використано компаративний *метод*, *метод* історичної реконструкції, *методику* біографічних студій.

Ключові слова: Михайло Боровський, бджільництво, видавничі проєкти, товариство «Сільський Господар», вулики, мед, український.

The article continues the author's cycle of publications devoted to various aspects of the life and creative path of the famous Ukrainian beekeeper, scientist and public figure Mykhailo Borovsky (1891—1989). It examines his publishing activity in the field of beekeeping during the Lviv period of work, which lasted from 1927 to 1939 and turned out to be surprisingly fruitful. The focus of attention is only on Lviv book publishing projects from the field of beekeeping in the 1930s (overlooking beekeeping works published in post-Lviv publishing houses, books of other thematic (agricultural) orientation, as well as publications of beekeeping content on the pages of numerous magazines and calendars).

There are practically no special studies of this side of the multifaceted creative activity of M. Borovsky in Ukraine, which determines the relevance of this investigation.

The object of the research is the actual figure of M. Borovsky, and the subject is his apiary book publishing projects of the Lviv period. Twelve editions of the author, which during 1930—1939 saw the light of day in the book series «Library of the Rural Owner» of a powerful business association, were of a popular science character in content, and were aimed at the development of the author's modern economic thought, the creation of modern beekeeping, the consolidation of the beekeeping community, and therefore the intellectual and cultural independence of Ukrainians as an ethnic community in statelessness.

The article uses the comparative method, the method of historical reconstruction, and the method of biographical studies.

Keywords: Mykhailo Borovsky, beekeeping, publishing projects, «Silskyi Gospodar» society, beehives, honey, Ukrainian.

Вступ. Український інженер-агроном, вчений-природознавець, теоретик і популяризатор бджільництва, організатор пасічницького кооперативного руху, педагог, редактор та видавець Михайло Леонтійович Боровський (1891—1989) — з когорти тих громадських діячів, які широтою професійних зацікавлень та захоплень й активною громадянською позицією чимало прислужилися як вітчизняній науці, так і пасічницькій, кооперативній та видавничій практиці. Його наукова спадщина налічує 19 книжок та понад 200 брошур і статей.

Стаття продовжує авторський цикл публікацій, присвячених різним аспектам життєвого та творчого шляху відомого українського пасічника, науковця та громадського діяча. У ній досліджується його видавнича діяльність у сфері бджільництва упродовж львівського періоду праці, який тривав від 1927 до 1939 р. і виявився напрочуд плідним. У фокусі уваги перебувають лише львівські книжкові видавничі проекти з царини бджільництва 1930-х рр. (поминаючи видані в позальвівських видавничих осередках пасічницькі праці, книжки іншої тематичної (сільськогосподарської) спрямованості, а також публікації пасічницького змісту на сторінках численних часописів та календарів).

Спеціальних досліджень цієї сторони багатогранної творчої діяльності М. Боровського в Україні практично немає, що і визначає *актуальність* цієї розвідки. *Об'єктом* дослідження є власне постать М. Боровського, а *предметом* — його пасічницькі книжкові видавничі проекти львівського періоду. Дванадцять видань автора, що впродовж 1930—1939 рр. побачили світ у книжковій серії «Бібліотека «Сільського Господаря» потужного господарського товариства, за змістом мали науково-популярний характер, й були спрямовані на розвиток сучасної авторів господарської думки, творення модерного пасічництва, консолідацію пасічницької спільноти, а отже, й інтелектуальної та культурної самостійності українців як етнічної спільноти в умовах бездержавності.

У статті використано компаративний *метод*, *метод* історичної реконструкції, *методику* біографічних студій.

Основна частина. У спеціальній розвідці [1] вже було детально окреслено життєвий і творчий шлях Михайла Боровського, тому тут викладемо його лише тезисно з урахуванням появи нових дже-

рельних відомостей. Народився Михайло 15 листопада 1891 р. у с. Зубрівка (тепер — Кам'янець-Подільського району Хмельницької області) у селянській родині. Закінчивши у 1912 р. середню школу, вступив добровольцем на військову службу. Після розпаду Російської імперії (1917) приєднався до війська Української Народної Республіки. Згодом навчався на природничому відділі Кам'янець-Подільського університету. Внаслідок поразки армії УНР був інтернований до Польщі, де розпочав навчання на ветеринарному факультеті Варшавського університету. Через несприятливі обставини був змушений емігрувати до Чехословаччини і вступив до Празької політехніки, де згодом отримав фах агронома (1927). Під час навчання очолював гурток українських студентів-пасічників, редагував часописи «Підкарпатське пчолярство» та «Пчілка» (1923—1926, Ужгород), організував перше на Закарпатті пасічницьке товариство. У 1927 р. разом з дружиною Ольгою Бучинською, яка теж отримала фах інженера-агронома у Празі [2], переїхав до Львова. Тут був обраний до складу дирекції першого українського пасічницького кооперативу «Рій», редагував часописи «Сільський світ» (1927—1928), «Український пасічник» (1928—1939), «Сільський Господар» (1932—1938), «Практичне садівництво» (1934—1938). Друкувався у періодиці та ілюстрованих календарях на пасічницькі, садівничі, агрономічні та господарські теми. Виконував обов'язки референта Пасічницької Секції крайового господарського товариства «Сільський Господар». У квітні-травні 1932 р. читав лекції з пасічництва для молоді (разом з о. Йосипом Застирцем та Володимиром Ревюком) у львівських школах — гімназійній бурсі на вул. Хшановської та жіночій гімназії «Рідної Школи» на вул. Мохнацького [3], у 1934—1944 рр. — лектор Українського Технічно-Господарського інституту в Подебрадах (Чехія). Організатор численних пасічницьких курсів, крайових пасічницьких з'їздів. Учасник двох Всеслов'янських з'їздів пасічників — у Празі (1927) та Познані (1929). У зв'язку з радянською окупацією Західної України від 1939 р. перебував на Холмщині, від 1944 р. — в еміграції, спочатку в Словаччині, від 1945 р. — у Німеччині, а від 1948 р. — у Канаді.

Працював на дослідній станції Манітобського університету, у відділі вивчення та селекції нових сор-

тів картоплі, а згодом — як фахівець з озеленення шкільного уряду Вінніпегу. У 1950—1951 рр. — редактор господарської сторінки тижневика «Український голос». Член президії Комітету українців Канади, Осередку української культури і освіти, голова Інституту дослідів Волині і редактор його органу «Літопис Волині», член Союзу садівників Манітоби, член історичного товариства Манітоби. У 1958 р. обраний надзвичайним професором Українського Технічно-Господарського інституту у Нью-Йорку. Дійсний член та генеральний секретар Української Вільної Академії Наук (УВАН), член НТШ, член управи Української Наукової Ради Канади. Помер 8 квітня 1989 р. у Вінніпезі.

У фокусі нашої дослідницької уваги у цій статті перебуватиме львівський період творчості М. Боровського (1927—1939), який виявився напрочуд плідним не лише з огляду наукової, педагогічної, громадської, а й видавничої діяльності. За підрахунками канадського дослідника й бібліографа Івана Розгона, у цей час побачило світ 12 його книжкових видавничих проєктів з царини бджільництва [4, с. 29—36] (не беручи до уваги видань іншої тематичної (сільськогосподарської) спрямованості, а також публікацій пасічницького змісту на сторінках численних часописів та календарів).

Упродовж 1930-х рр. у видавничій серії «Бібліотека «Сільського Господаря» крайового господарського товариства «Сільський Господар», що друкувалась на поліграфічній базі НТШ, один за одним почали з'являтися друком **книжкові видавничі проєкти** М. Боровського, на той час референта Пасічницької Секції товариства, члена управи пасічницького кооперативу «Рій» та редактора періодики сільськогосподарського спрямування. Внаслідок відсутнього браку української пасічницької літератури на книжковому ринку Галичини товариство «Сільський Господар» 1930 р. поставило собі за мету інтенсифікувати процес видання книжок зі всіх ділянок практичного пасічництва. Саме в рамках цієї видавничої програми було випущено низку книжок Боровського, що висвітлювали різні аспекти модерного пасічництва.

У 1930 р. під серійним числом 68 з'явилася друком перша за ліком пасічницька книжка М. Боровського міжвоєнного двадцятиріччя — **«Як самому зробити солом'яний вулик» (1930)** [5], спочатку

апробована на сторінках фахового пасічницького видання [6]. Описуючи технологію самостійного виробництва пасічниками солом'яних вуликів у зв'язку з недоступністю для широкого загалу дерева як сировини, автор детально зупиняється на виробничих процесах виготовлення станка для українського вулика на 15—16 рамок, до яких належали вимірювання і збивання основи, виконання преса та інших складових, підбір матеріалу для шиття вулика, яким слугувала солома, її чищення, накладання та пресування, шиття рамок і стінок вулика, його обшлювання, виконання дашка.

Запобіжність конкретного видавничого проєкту на книжковому ринку та актуальність піднятої у ньому проблематики й ширше — популярність книжок автора у серії «Бібліотека «Сільського Господаря» засвідчує його стереотипне перевидання, здійснене 1932 р. під вже згаданим серійним числом, але з дещо зміненою назвою [7]. Йому передувала апробація у часописі «Сільський Господар» [8]. Книжку можна було придбати у Пасічницькій Секції крайового господарського товариства «Сільський Господар» та пасічницькому кооперативі «Рій» за 45 грошей [9].

1931 р. під чис. 77 серії була надрукована книжка М. Боровського **«Медодайні рослини» (1931)** [10], роком раніше апробована у пасічницькій пресі [11]. Редакція часопису «Український Пасічник» оголосила передплату на надзвичайно своєчасну книжку свого редактора, заохочую читачів-бджолярів долучитись до якнайшвидшої її появи [12]. Необхідність її видання пояснювалась бурхливим розвитком екстенсивного рільництва, а внаслідок цього — браком площ для диких медодайних рослин.

Автор поставив собі за мету познайомити пасічників з аборигенними та чужоземними рослинами, що своєю медодайністю залуговували на плекання у саду, городі, на полі, неужитках. У вступі М. Боровський популярно пояснює походження появи нектару в рослинах. Центральне місце книжки займає характеристика основних типів медодайних рослин: дерев та кущів (липа, клен, явір, ясен, верба, берест, ліщина, бузина, глід, крушина, шипшина); паркових дерев (каштан, софора японська, тополя, дереза, біла акація); лікарських рослин (чебрець, материнка, базилік, шалвія, фацелія, одолен, рута, любисток, меліса, медунка, м'ята, арніка); господарсько-промислових

рослин (гречка, ріпак, гірчиця, соняшник, мак, льон, конопля, сочевиця, біб); городніх культур (гарбузи, дині, кавуни, огірки, цибуля, капуста, редька, ріпа, шафран); кормових культур (буркун, еспарцет, конюшина, люцерна, люпин); бур'янів (молочай, осот, будяки). Окрема увага вділена значенню лісів і садів для пасічництва. Наприкінці викладу фактологічного матеріалу подано календар медування рослин влітку із щоденника автора за 1923—1930 рр. За ціною 2 злотих книжка розповсюджувалась серед бджолярів-практиків зусиллями Пасічницької Секції крайового господарського товариства «Сільський Господар» та пасічницького кооперативу «Рій» [9].

Актуальність та важливість видання зайвий раз засвідчує рецензія на нього відомого діяча українського пасічницького руху початку ХХ ст., сеньйора українських пасічників, автора «Практичного ілюстрованого посібника пасічництва» (1913), першого редактора часопису «Український Пасічник» (1914) о. Василя Пилипчука. У ній він високо оцінив працю Боровського як «цінний вклад в українську пасічницьку літературу» та підкреслив її непересічний дидактичний ефект: «Навіть ті, хто досі мало займався медодайною рістнею, зможуть при допомозі доброго опису і ілюстрацій легко присвоїти собі тільки знання про медодайну рістною, що будуть могли визнаватися в тих медодайних рослинах, які в даній околиці ввести до управи як позиточні господарські рослини». Рецензент висловив сподівання, що у майбутньому книжка «принесе дуже великий користок нашим пасікам, бо причиниться до побільшення і поліпшення користків для наших любих бджілок» [13]. Цю книгу М. Боровського нотує рубрика «Бібліографія» львівського католицького часопису «Мета» [14].

Книжка «*Мід як відживчий і лічний середник*» (1932) [15] отримала порядковий номер 84 у серії «Бібліотека «Сільського Господаря»». Тут у сконденсованому вигляді охоплено широке коло питань, пов'язаних з медом як споживчим та лікувальним засобом. Подається хімічний аналіз меду, перелічуються види солодкого продукту та їх лікувальні властивості, наводяться думки відомих вчених, бджолярів та лікарів з цього приводу (Теофіла Цесельського, Себастьяна Кнейпа, Сергія Шелухина, Мар'яна Панчишина), а також основні засади

Іл. 1. Боровський М. «Мід як відживчий і лічний середник». Титульний аркуш польського видання 1937 р.

методики лікарського застосування меду, практикованої ще Гіппократом. Здійснено підбірку кулінарних порад для господинь щодо приготування медових страв. Наклад видання — 100 примірників, причому один примірник вартував всього 10 грошей для поширення не лише серед пасічників, а й для популяризації масового споживання меду. Власне цю мету переслідувала републікація уривку з книжки під однойменною назвою у часописі «Український Пасічник» [16], а також стаття Марії Хирівської-Зубенко в «Ілюстрованому господарському календарі «Сільський Господар» [17], що настійно радила читачам придбати видання М. Боровського, аби здорово харчуватися.

Розповсюдження книжки не тільки серед української (друге видання 1937 р.) [18], а й ширшої європейської пасічницької аудиторії (Болгарії та всієї Польщі) внаслідок перевидання болгарською [19] й згодом польською [20] (іл. 1) мовами засвідчило актуальність книжок автора та піднятої ним проблематики.

Книжка «*Плекання добірних маток і раси бджіл*» (1932) [21] (іл. 2) була видрукувана М. Боровським у 1932 р. як 91 число серії. Вона укладена на підставі власного досвіду і найсучаснішої пасічницької літератури, здебільшого праці відомого французького пасічника та матководи Перре-Мезоннева

Іл. 2. Боровський М. «Плекання добрих маток і раси бджіл». 1932 р. Обкладинка

Іл. 3. Яків Потапчук (1897—1933), волинський пасічник, співробітник часопису «Сільський Господар». Світлина

«Інтенсивне пасічництво і вивід маток» й заторкує основну проблему раціонального бджільництва — плекання серця бджолоїної сім'ї та її добробуту — матки. У восьми розділах автор детально зупиняється на меті та значенні годівлі бджолиних маток, характеризує основні світові породи бджіл (італійська,

кавказька, крайнська¹, українська, американська, німецька, кіпрська), подає авторські способи плекання маток відомих європейських матководів, ставить питання вуликів-нуклеусів, у яких штучно виводять маток, описує методику підсаджування маток бджолам, їх мічення та годівлі штучним кормом. Видання багато ілюстроване (44 малюнки) й полегшує пересічному читачеві засвоєння матеріалу.

Видання М. Боровського виявилось надзвичайно актуальним, а отже, й поміченим широкою громадськістю і викликало появу низки рецензій у пресі. Невдовзі після виходу у світ газета «Діло» у рубриці «Нові книжки й журнали» відгукнулася схвальним дописом, у якому оцінила його як важливе видання, що «обіймає досі ще непорушену в нас ділянку пасічництва» й описує «про те, як штучно з допомогою бджіл виплекати в пасіці, нараз, багато добрих маток, як їх піддавати, вимінювати, парувати з найкращими трутами, значити матки, годувати, зимувати окремо на запас» [22]. Популяризує працю М. Боровського й заохочує пасічників до її придбання короткий відгук у фаховому часописі «Український Пасічник»: «Книжка обіймає всі найважливіші питання: «як дійти до прибутковості пасіки» через добір маток чи вибір найліпшої раси бджіл» [23]. Ще одна позитивна рецензія на видання про плекання бджолиних маток разом з її короткою апробацією [24] з'явилась у цьому ж пасічницькому часописі [25]. Рецензент — волинський бджоляр Яків Потапчук (іл. 3) наголосив на своєчасності появи книжки: «Дійсно, автор уловив добрий момент, бо нам вже крайна пора братися за розум і вести пасіку не як небудь, а по новому, добираючи розплодовий матеріал», зробивши закономірний висновок: «Невелика ціна книжки, гарна оправа, а головне її цікавий зміст змушують побажати авторові, щоб це перше видання розійшлося якнайшвидше серед нашого пасічницького загалу». Книжка М. Боровського не пройшла повз увагу й постійної рубрики «Нові книжки» господарського часопису «Народня справа» [26], яка високо оцінила її актуальність та зміст, де «докладно описано як можна виплекати добру матку», а також «різні породи бджіл, які визначаються великим збором меду, відпорністю на недуги та як їх у нас мож-

¹ Породи бджіл, яка сформувалася в передгірських та гірських районах Альп (області Крайна і Карінтія — сьогодні відповідно території Словенії та Австрії).

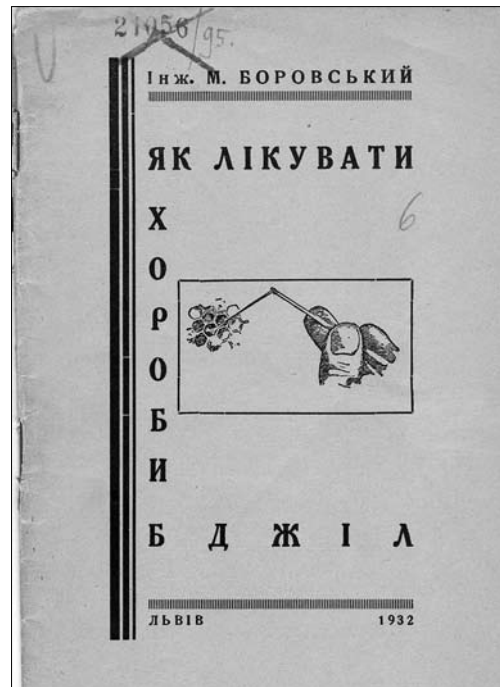
на плекати». А тому часопис настійно рекомендував її господарям-бджолярам для збільшення прибутковості сучасної пасіки. Розлогу фахову рецензію американського бджоляра Яцка Гарматюка на книжку М. Боровського вмістив 1934 р. часопис «Український Пасічник» [27]. У ній рецензент, незважаючи на висловлені певні зауваги щодо інструкцій автора для пасічників, все ж констатує: «З виходом згаданої книжечки, українське пасічництво вийшло зі стадії початкуючих, на тверду дорогу, бо маємо розуміння про центр-серце на пасіці — матку. Висновки і аргументи автора дадуть змогу відповісти на таємниці плекання маток і краших прибутків із самої пасіки більш ніж раніше». Розповсюджувалась книжка серед пасічників за ціною 2 злотих.

У книжці **«Як лікувати хвороби бджіл» (1932)** [28] (іл. 4) (чис. 95) автор спеціально зупиняється на завжди актуальній для пасічників проблемі — захворюванні та лікуванні бджіл: «Про хвороби хочемо познайомити пасічників і порадити, як вони мають заховувати пасіку, щоб хоріб не допустити, а також як хворобу лікувати, коли вона в пасіці вже з'явилась». Книжка складається з трьох розділів, що розкривають методи профілактики, основну симптоматику та способи лікування найпоширеніших на той час захворювань комах за методикою провідних фахівців (І. Корабльова, А. Брюханенка, Є. Архипенка, професора Е. Цандера, І. Драбатого): «Хвороби черви» (гнилець американський та європейський, мішечковий розплід, кам'яний розплід (аспергільоз), вапняний розплід, охолоджений розплід); «Хвороби дорослої бджоли» (нозематоз, акароз, септицемія); «Відзаражування вуликів, щільників, приладдя». Наприкінці видання вказано основну літературу питання. Ціна одного примірника при розповсюдженні складала 50 грошей.

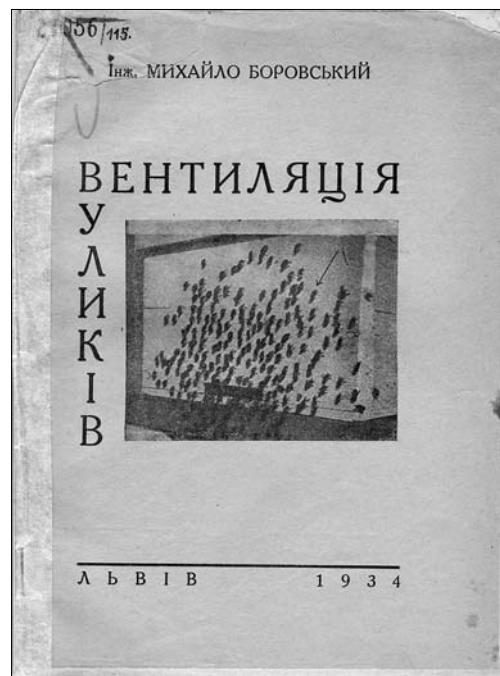
Редакція часопису «Український Пасічник» (в особі його відповідального редактора Євгена Храпливого) щиро привітала появу цієї «так необхідної у нас книжечки», у якій «зібрано матеріал про всі хвороби у бджіл і черви та подано як з хворобами боротися» [29].

Видавничий проект **«Вентиляція вуликів» (1934)** [30] (іл. 5) (чис. 115) присвячено одній локальній проблемі бджолярської тематики — вентиляції вуликів, яка, згідно авторської тези, є передумовою добробуту бджолиної сім'ї, її здоров'я та успішного розви-

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (169), 2023

Іл. 4. Боровський М. «Як лікувати хвороби бджіл». 1932 р. Обкладинка

Іл. 5. Боровський М. «Вентиляція вуликів». 1934 р. Обкладинка

тку. У ході її розгляду аналізуються типи вентиляції, тобто забезпечення повітрообміну, зменшення задухи та спеки влітку, видалення надмірної вологості взимку, випаровування води з нектару під час медозбору у вуликах різних систем (українських, слов'янських, Даданах, Левицького, солом'яних) — за допомо-

Іл. 6. «Приятель пасічника»: календар-записник для українського пасічника на звичайний рік 1939» за ред. М. Боровського. 1938 р. Титульний аркуш

гою льотка чи нижнього льотка, терміни (навесні, влітку, взимку), наводяться приклади вентиляційних пристроїв — стеля, дашок, затулки. Достатня увага вділена також способам вентиляції під час транспортування різних типів вуликів (отвори під дашком з'єднуються сіткою та робляться у дні вулика), а також провітрюванню зимівників (продухи). Видання супроводжує добірка літератури, якою користувався автор в процесі написання праці, переважно німецької та сербської. Його можна було набути за 50 грошей. Майже відразу ж після виходу книжки у світ у фаховому часописі «Український Пасічник» з'явилась рецензія авторства пасічника-практика з Волині А. Семерея [31], який оцінив її як «дальший, глибший крок у розвитку нашої пасічничої літератури» та «камінь під будову нашого практичного пасічництва». На думку рецензента, у ній М. Боровський довів, що «кожен вулик може дати добрий дохід, як забезпечиться бджілою доброю вентиляцією, тобто створиться їм пригідні умови праці». Невдовзі на сторінках цього ж часопису було надруковано невеликий відгук «Нова книжка по пасічництву» [32], що коротко характеризує працю «Вентиляція вуликів» як першу у вітчизняній пасічницькій літературі й заохочує бджоларів до її придбання.

Книжка М. Боровського фігурує у сучасному каталозі бібліотеки Унівської Свято-Успенської лаври [33, с. 86], на території якої у довоєнний час успішно функціонувала монастирська пасіка; тому видання «Вентиляція вуликів» свого часу використовувалось як практичний посібник у веденні пасічницького господарства монахами.

М. Боровський як ініціатор численних книжкових видавничих проєктів з царини бджільництва виступив засновником та редактором спеціального видання для пасічницької аудиторії, що побачило світ у «Бібліотеці «Сільського Господаря» (чис. 154) у форматі календаря — надзвичайно популярного виду книжкових видань міжвоєнного двадцятиріччя. Це «*Приятель пасічника: календар-записник для українського пасічника на звичайний рік 1939*» (1938) [34] (іл. 6). Поряд з традиційними календарними рубриками, як-от поштові і телеграфні тарифи, перелік мір та ваг, метеорологічні спостереження, основна увага записника зосереджена на інформації, особливо корисній для пасічників: інвентар, щоденник прибутків-видатків, календар праці у пасіці, зимівля бджіл, рекомендації для інструкторів пасічництва «С. Г.», коротка довідка з історії українського бджільництва (пасічницька статистика та кількість пасічницької літератури), селекція і добір бджіл, медодайні рослини, хвороби і шкідники комах, основні відомості про мед та віск, пасічницьке право, пасічницьке столярство, записник робіт на пасіці та контролю маток. У календарі рекламувались українські пасічницькі кооперативи — «Рій» та «Подільська пасічницька спілка», а Боровський планував видавати його щорічно.

Як досвідчений автор жанру популярної пасічницької літератури М. Боровський підготував поради для пасічників-початківців в окремому довіднику «*Провідник молодого пасічника*» (1939) [35] (іл. 7, 8), що вийшов друком у серії «Бібліотека Краєвого Товариства «Сільський Господар» (чис. 159). У вступі «Хліборобська молодь і пасічництво» автор актуалізує для молоді засадничі тези видатного українського бджоларя Петра Прокоповича про моральний та матеріальний бік пасічницького заняття: «Прикмети характеру бджоли для молоді є повчаним приміром, як треба жити, як треба працювати, як треба боронити добро своєї громади-народу» [35, с. 4]. Викладаючи фактичний матеріал, Боров-

ський заторкує широке проблемне поле пасічницької тематики, засвоєння якого є необхідною умовою для успішного плекання бджіл. У трьох частинах та 35 підрозділах автор доволі детально описує бджолу та її життя (поділ праці у бджолосім'ї, фізіологічний розвиток комах), основні правила зачаткування та ведення пасічницького господарства (вулик, столярство, приладдя, придбання бджіл, основні сезонні роботи в пасіці, селекція, медозбір, сорти і технологія отримання меду, одержання воску, зимівля бджіл та будівництво зимівників), методи пасічництва (авторські методики, хвороби та шкідники комах, медодайні рослини). Методичні рекомендації супроводжувались запитаннями для самоконтролю читача і переліком найважливішої літератури. Ціна видання у роздрібній торгівлі — 1,5 злотих.

Невдовзі після виходу книжки у світ пасічницька преса опублікувала надзвичайно схвальну рецензію на неї невідомого автора [36], який сховався під псевдонімом «Агроном» і кваліфікував її як «катехизм пасічника», оскільки «спосіб викладу цілого пасічництва унятий в формі відповідей на запити з різних питань в пасічництві». Рецензент зауважив не лише високий рівень опанування предмету, опертого на практику, а й щирю любов автора до бджоли.

Розширений варіант цієї книжки (37 підрозділів замість 35) був виданий М. Боровським дещо згодом — у 1941 р. під назвою «Порадник пасічника» [37] у серії «Бібліотека «Сільський Господар» (чис. 8) «Українського видавництва» у Кракові.

У книзі «**Як господарити в пасіці (Методи пасічництва)**» (у співавторстві з Л. Редькевичем, 1939) [38] професійні бджолярі-практики, поставивши собі за завдання порекомендувати читачеві найвідповідніший метод ведення пасічницького господарства, розглядають увесь комплекс методів пасічництва, починаючи від вибору оптимального вулика для ведення пасіки, яким вважають найпоширеніший на теренах Галичини слов'янський вулик, характеризуючи його переваги та недоліки, способи вдосконалення (за допомогою приставки) аж до основ раціонального господарювання у ньому, зокрема щодо методики поведження з бджолиними матками під час основного пожитку (спосіб Т. Цесельського, відгороджування у клітках, заграбованих рамках, кратівках), природного й штучного роїння, наводячи аргументи як прихильників, так і проти-

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (169), 2023

Іл. 7. Боровський М. «Провідник молодого пасічника». 1939 р. Обкладинка

Іл. 8. Боровський М. «Провідник молодого пасічника». 1939 р. Титульний аркуш

вників вбивання маток задля збільшення медозбору. Цього ж року у часописі «Український Пасічник» з'явилася прихильна рецензія на видання двох авторів [39]. Рецензент, докладно проаналізувавши

її зміст, дійшов висновку, що «та книжочка робить дуже гарне вражіння й вносить в нашу пасічницьку літературу цінні завваги і поліпшення та методи при яких пасічник у слов'янських вуликах може зібрати більше меду і мати з пасіки більший дохід. Автори своєю працею прислужилися тим нашому пасічництву, що збільшили його літературу, а тим самим знання пасічників».

Висновки. Проблемний розгляд львівських видавничих проєктів Михайла Боровського 1930-х років підтвердив, що у міжвоєнний період завдяки укоріненню у свідомості широких верств українського населення Галичини почуття національної ідентичності уже повноцінно сформувався, функціонував і зайняв окрему видавничу нішу український книжковий дискурс з царини бджільництва. Дванадцять видань автора, що впродовж 1930—1939 рр. побачило світ у книжковій серії «Бібліотека «Сільського Господаря» потужного господарського товариства, за змістом мали науково-популярний характер, сприймалися із підвищеним читацьким та громадським інтересом (рецензії у періодиці), а окремі з них витримували наступні перевидання не лише на місцевому книжковому ринку, а й для ширшої зацікавленої аудиторії, зокрема й закордонної. Усі вони як продукт невтомної наукової та практичної діяльності відомого діяча українського пасічницького руху були скеровані на розвиток сучасної авторів господарської думки, творення модерного пасічництва, консолідацію пасічницької спільноти, а отже, й інтелектуальної та культурної самостійності українців як етнічної спільноти в умовах бездержавності.

1. Мовна У. Михайло Боровський (1891—1989) у служінні Україні: шлях від вояка УНР до діяча пасічницького кооперативного руху та науковця. *Народознавчі зошити*. Львів, 2021. № 4. С. 831—839.
2. Нові інженери-агрономи. *Діло*. Львів, 1927. 5 лип. Чис. 147. С. 3. Новинки.
3. Пасічницькі виклади у львівських школах. *Український Пасічник*. Львів, 1932. Черв. Чис. 6. С. 141—142.
4. Розгін І. Михайло Леонтійович Боровський: біобліографічний нарис життя, громадської і наукової праці з нагоди 70-річного Ювілею. Торонто, 1962. 48 с.
5. Боровський М. Як самому зробити солом'яний вулик. З 14 малюнками в тексті. *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 68. Львів: Накладом Краєвого Господарського Товариства «Сільський Господар»; Друкарня Вид. Спілки «Діло», 1930. 24 с.
6. Як зробити собі солом'яний вулик. *Український Пасічник*. Львів, 1930. Берез. Чис. 3. С. 62—64; Квіт. Чис. 4. С. 89—90.
7. Боровський М. Як самому робити солом'яні вулики. *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 68. Львів, 1932. 2-ге вид. 24 с.
8. Боровський М. Як самому робити солом'яні вулики. *Сільський Господар*. Львів, 1932. 15 черв. Чис. 12. С. 185—186; 1 лип. Чис. 13. С. 202—203; 15 лип. Чис. 14. С. 220—221; 1 серп. Чис. 15. С. 235—236.
9. Інформації у справі пасічництва. *Діло*. Львів, 1932. 4 лют. Чис. 25. С. 5.
10. Боровський М. Медодайні рослини: (ілюстрований підручник плекання паші для бджіл). *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 77. Львів, 1931. 74 с.
11. Боровський Михайло. Звідки береться нектар (мід) і перга у рослині? (Взято з перших сторінок книжки «Медодайні рослини»). *Український Пасічник*. Львів, 1930. Листоп. Чис. 11. С. 243—248.
12. Нові книжки по пасічництву. Медодайні рослини і їх плекання. *Український Пасічник*. Львів, 1930. Лют. Чис. 2. С. 45.
13. о. Пилипчук В. Рецензії на книжки. *Український Пасічник*. Львів, 1931. Груд. Чис. 12. С. 295—296.
14. Бібліографія. *Мета*. Львів, 1931. 19 квіт. Чис. 6. С. 11.
15. Боровський М. Мід як відживчий і лічний середник. *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 84. Львів: Накладом Пасічн. Кооп. «Рій», 1932. 16 с.
16. Мед як відживчий і лічний середник. *Український Пасічник*. Львів, 1934. Лип. Чис. 7. С. 135—138.
17. Хирівська-Зубенко М. Як добре і здорово харчуватися. *Ілюстрований господарський календар «Сільський Господар» на рік 1933*. Львів, 1932. С. 173.
18. Боровський М. Мед як відживчий і лічний середник. 2-ге вид., виправл. і допов. *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 84. Львів: Накладом Краєвого Госп. Т-ва «Сільський Господар». З друкарні Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1937. 16 с.
19. Боровський М. *Пчелнят мед като храна и лекарство*. Превод. отъ украински. София, 1932. 16 с.
20. Borowski M. *Miód żywi i leczy*. Lwów: Nakładem organizacji pszczelarskich we Lwowie. Drukarnia Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki, 1937. 16 s. Рік видання встановлено за джерелом: *Український Пасічник*. Львів, 1938. Черв. Чис. 6. С. 136.
21. Боровський М. Плекання добірних маток і раси бджіл. *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 91. Львів, 1932. 48 с.
22. Нові книжки й журнали. *Діло*. Львів, 1932. 26 серп. Чис. 188. С. 6.
23. Нова книжка. *Український Пасічник*. Львів, 1932. Верес. Чис. 9. С. 216. Ріжне.
24. М. Б. Плекання маток: (фрагмент з книги). *Український Пасічник*. Львів, 1932. Жовт. Чис. 10. С. 236—238.
25. Потапчук Я. Рецензії на книжки. *Український Пасічник*. Львів, 1932. Жовт. Чис. 10. С. 236.

26. Нова пасічничка книжка. *Народня Справа*. Львів, 1932. 23 жовт. Чис. 43. С. 7. Нові книжки.
27. Гарматюк Я. *Ще про підручник «Плекання добірних маток»* М. Боровського. *Український Пасічник*. Львів, 1934. Січ. Чис. 1. С. 14—16.
28. Боровський М. Як лікувати хвороби бджіл? *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 95. Львів, 1932. 34 с.
29. Нова книжка про хвороби бжол. *Український Пасічник*. Львів, 1932. Листопад. Чис. 11. С. 284. Ріжне.
30. Боровський М. Вентиляція вуликів — запорука здоровля і працездатности бджіл. *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 115. Львів, 1934. 32 с.
31. Семерей А. Рецензії на книжки. *Український Пасічник*. Львів, 1935. Січ. Чис. 1. С. 8.
32. Нова книжка по пасічництву. *Український Пасічник*. Львів, 1934. Листопад. Чис. 11. С. 218.
33. *Бібліотека Унівської Свято-Успенської Лаври: стародруки, рідкісні видання і рукописи: каталог*. Уклад Ю. Ясіновський; Ін-т церковної музики УКУ. Львів, 2017. 294 с.
34. Приятель пасічника: календар-записник для українського пасічника на звичайний рік 1939. *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 154. За ред. інж. Михайла Боровського. Львів, 1938. 96 с.
35. Боровський М. Провідник молодого пасічника. *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 159. Львів, 1939. 104 с.
36. Агроном. Рецензії на книжки. *Український Пасічник*. Львів, 1939. Черв. Чис. 6. С. 133—134.
37. Боровський М. Порадник пасічника. *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 8. Краків: Українське видавництво, 1941. 176 с.
38. Боровський М., Редькевич Л. Як господарити в пасіці (Методи пасічництва). *Бібліотека «Сільського Господаря»*. Чис. 163. Львів, 1939. 80 с.
39. Яцура С. Рецензії на книжки. *Український Пасічник*. Львів, 1939. Черв. Чис. 6. С. 133.
- Borovsky, M. (1932). How to make straw beehives yourself. 2nd ed. *Library of «Silsky Gospodar»*, 68 [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1932). How to make straw beehives yourself. *Silsky Gospodar*, 12, 185—186; 13, 202—203; 14, 220—221; 15, 235—236 [in Ukrainian].
- (1932). Information on beekeeping. *Dilo*, 25, 5 [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1931). Honey plants: (illustrated textbook of raising pastures for bees). *Library of «Silsky Gospodar»*, 77 [in Ukrainian].
- Borovsky, Mykhailo. (1930). Where does the nectar (honey) and perga in the plant come from? (Taken from the first pages of the book «Honey Plants»). *Ukrainian Beekeeper*, 11, 243—248 [in Ukrainian].
- (1930). New books on beekeeping. Honey plants and their cultivation. *Ukrainian Beekeeper*, 2, 45 [in Ukrainian].
- Pylpuchuk, V. (1931). Book reviews. *Ukrainian Beekeeper*, 12, 295—296 [in Ukrainian].
- (1931). Bibliography. *Goal*, 6, 11 [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1932). Honey as a life-giving and calculating medium. *Library of «Silsky Gospodar»*, 84 [in Ukrainian].
- (1934). Honey as a nourishing and calculating medium. *Ukrainian Beekeeper*, 7, 135—138 [in Ukrainian].
- Khiriivska-Zubenko, M. (1932). How to eat well and healthy. *Illustrated economic calendar «Silskyi Gospodar» for the year 1933* (p. 173) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1937). Honey as a nourishing and calculating medium. 2nd ed., corrected. and added. *Library of «Silsky Gospodar»*, 84 [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1932). *Bee honey as food and medicine*. Translation. from Ukrainian. Sofia [in Bulgarian].
- Borowski, M. (1937). *Honey nourishes and heals*. Lviv: Published by beekeeping organizations in Lviv; Printing House of the Scientific Society of Shevchenko [in Polish].
- Borovsky, M. (1932). Breeding of selective queens and bee races. *Library of «Silsky Gospodar»*, 91 [in Ukrainian].
- (1932). New books and magazines. *Dilo*, 188, 6 [in Ukrainian].
- (1932). New book. *Ukrainian Beekeeper*, 9, 216. Different [in Ukrainian].
- M. B. (1932). Nurturing queens: (fragment from the book). *Ukrainian Beekeeper*, 10, 236—238 [in Ukrainian].
- Potapchuk, Ya. (1932). Book reviews. *Ukrainian Beekeeper*, 10, 236 [in Ukrainian].
- (1932). New beekeeping book. *People's Affairs*, 43, 7. New books [in Ukrainian].
- Harmatyuk, Ya. (1934). More about the textbook «Raising of selected queens» by M. Borovsky. *Ukrainian Beekeeper*, 1, 14—16 [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1932). How to treat diseases of bees? *Library of «Silsky Gospodar»*, 95 [in Ukrainian].
- (1932). New book about bee diseases. *Ukrainian Beekeeper*, 11, 284. Different [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1934). Ventilation of beehives is the key to the health and efficiency of bees. *Library of «Silsky Gospodar»*, 115 [in Ukrainian].

REFERENCES

- Movna, U. (2021). Mykhailo Borovskyi (1891—1989) in the service of Ukraine: the path from a soldier of the Ukrainian People's Republic to an activist of the beekeeping cooperative movement and a scientist. *The Ethnology notebooks*, 4, 831—839 [in Ukrainian].
- (1927). New engineers-agronomists. *Dilo*, 147, 3. Novelties [in Ukrainian].
- (1932). Beekeeping lectures in Lviv schools. *Ukrainian Beekeeper*, 6, 141—142 [in Ukrainian].
- Rozgin, I. (1962). *Mykhailo Leontiyovych Borovsky: a bibliographic essay on life, public and scientific work on the occasion of the 70th anniversary*. Toronto [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1930). How to make a straw beehive yourself. With 14 pictures in the text. *Library of «Silsky Gospodar»*, 68 [in Ukrainian].
- (1930). How to make a straw beehive. *Ukrainian Beekeeper*, 3, 62—64; 4, 89—90 [in Ukrainian].

- Semerey, A. (1935). Reviews of books. *Ukrainian Beekeeper*, 1, 8 [in Ukrainian].
- (1934). A new book on beekeeping. *Ukrainian Beekeeper*, 11, 218 [in Ukrainian].
- Yasinovskiy, Yu. (2017). Library of the Univ Holy Dormition Lavra: old prints, rare editions and manuscripts: catalog. *UCU Institute of Church Music*. Lviv [in Ukrainian].
- Borovsky, Mykhailo. (Ed.). (1938). The beekeeper's friend: a calendar-note book for the Ukrainian beekeeper for the usual year 1939. *Library of «Silsky Gospodar»*, 154 [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1939). Young beekeeper's guide. *Library of «Silsky Gospodar»*, 159 [in Ukrainian].
- (1939). Agronomist. Book reviews. *Ukrainian Beekeeper*, 6, 133—134 [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1941). Beekeeper's Advisor. *Library of «Silsky Gospodar»*, 8 [in Ukrainian].
- Borovsky, M., & Redkevych, L. (1939). How to manage an apiary (Methods of beekeeping). *Library of «Silsky Gospodar»*, 163 [in Ukrainian].
- Yatsura, S. (1939). Book reviews. *Ukrainian Beekeeper*, 6, 133 [in Ukrainian].